

УДК 070:821.162.1–92.09

Лілія Шутяк

**«НОВИЙ ЖУРНАЛІЗМ»
В УКРАЇНСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ ТРАДИЦІЯХ**

Розглянуто жанр «нового журналізму», що набув поширення в американській пресі 60–70-х років ХХ століття. Особливу увагу зосереджено на його зв'язках із жанром репортажу. Проаналізовано окремі зразки польського та українського «нового журналізму», що переважно представлені в подорожніх історіях.

Ключові слова: репортаж, «новий журналізм», література факту, подорожні історії.

Исследуется жанр «нового журнализма», получивший распространение в американской прессе 60–70-х годов ХХ века. Особое внимание сосредоточено на его связях с жанром репортажа. Проанализированы отдельные образцы польского и украинского «нового журнализма», преимущественно представлены в путевых историях.

Ключевые слова: репортаж, «новый журнализм», литература факта, путевые истории

The article deals with genre of «new journalism» which has been extended in the American press in 60–70-years of the ХХ century. A special attention is focused on its connections with the genre of reportage. The article analyzes some examples of Polish and Ukrainian «new journalism», mainly represented in the travel stories.

Key words: reportage, «new journalism», literature of fact, road stories

Репортаж (з лат. reportage — повідомляти) — один із найскладніших журналістських жанрів, що має безліч дефініцій, кожна з яких лише частково визначає його суть. Іманентно належить до системи інформаційних жанрів журналістики. Його основними рисами є оперативність і актуальність. До визначення терміна зверталась низка українських та зарубіжних вчених, серед яких В. Здоровега, І. Варганов, Д. Григораш, В. Карпенко, М. Василенко, І. Михайлин, М. Кім, О. Чернікова, О. Тертичний, М. Войтек, С. Гуревич, Ж.-Д. Буше, М. Галлер та ін.

Найбільш повну дефініцію цього жанру у своїй монографії запропонував дослідник Іван Прокопенко. За його твердженням, «репортаж — це такий літературний виклад, в якому мальовничо, в найбільш яскравих деталях і водночас стисло, документально точно зображується конкретна дійсність, правдиві факти й люди безпосередньо з місця подій... Репортаж зображує події і явища в окремих виразних елементах, цікавими штрихами. Він не розповідає про них, а зображує дійсність динамічною, живою картиною» [9]. Згідно з цим визначенням, репортаж — це своєрідний звіт про події, учасником яких є журналіст. Водночас жанр вимагає від працівника мас-медіа не лише точної фіксації фактів, але й жвавого, емоційного осмислення подій, щоб створити у читачів матеріалу т.зв. ефект присутності.

Особливого поширення, у дещо відмінній від традиційної форми, жанр репортажу набув у США у 60–70-х роках ХХ століття на хвилі стрімкого розвитку поп-культури, руху гіпі, масового захоплення «Бітлз», «ролінгами» і ЛСД, війни у В'єтнамі тощо. Новий літературно-журналістський жанр, що отримав назву «новий журналізм» (*new journalism* — далі «НЖ»), увібрав найкращі риси репортажу. Його засновник — американський письменник і публіцист Том Вулф (нар.1931), який у однойменній антології 1973 року визначив *чотири основні прийоми «НЖ»*: 1) послідовна розповідь від сцени до сцени, без довгих історичних ракурсів; 2) правдива передача діалогів; 3) ракурс третьої особи (принцип «хамелеона»), за якого автор передає сцену від імені однієї з дійових осіб; 4) деталізація статусу — прискіпливе зображення зовнішності, манери поведінки, мовлення персонажів, інтер'єра, де відбувається подія тощо.

Зважаючи на літературну природу новоутвореного жанру, дослідниця Тамара Денисова називає його журналістським романом. Саме він «був змушений узяти на себе чільну функцію — зображувати людину в суспільстві, змальовуючи її звичаї і характери» [3, 320]. «Новий журналізм» також іменують літературною / нарративною журналістикою, паражурналістикою, нон-фікшн, літературою факту, гонзо-журналізмом тощо.

«Новий журналізм» неодноразово ставав об'єктом дослідницької уваги низки українських науковців. Серед них — В. Здоровега, М. Василенко, Т. Денисова, М. Титаренко. Проте на сьогодні бракує ґрунтовних розвідок, які б зосереджувалися саме на аналізі цього жанру,

особливо стосовно українського медіадискурсу. Звідси постає *актуальність* цієї роботи, яка спрямована на вивчення теорії «НЖ» та її практичного застосування до нових видів репортажу в сучасному вітчизняному медіапросторі.

Об'єктом дослідження є зразки «новожурналістських» матеріалів в українській та польській журналістиці останніх років.

Мета роботи — довести факти використання жанру «нового журналізму» в текстах сучасної української журналістики. Задля досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі *завдання*: виявити і проаналізувати основні прийоми «НЖ» в обраних матеріалах; дослідити особливості сучасних подорожніх історій; здійснити компаративний аналіз українських та польських медіатекстів.

Зі стрімким розвитком Інтернет-ЗМІ й, особливо, блогосфери українська журналістика отримала оптимальну платформу для оприлюднення текстів у жанрі «НЖ». Найперше тут варто вказати на колумністику та блоги Віталія Жежери, Андрія Бондаря, Світлани Пиркало, Сергія Жадана, Оксани Забужко, Миколи Рябчука, Ірени Карпи, Олександра Бойченка, Максима Кідрука (у таких виданнях та їхніх електронних версіях, як: «Газета по-українськи», «Українська правда. Життя», «Український тиждень», «Mandry», «Погляди — ТСН. ua» тощо). Активне використання «новожурналістських» засобів сьогодні властиве і традиційній вітчизняній репортажній журналістиці (наприклад, детальне зображення зовнішності персонажів, прискіпливе відтворення їхнього мовлення, інтер'єра, розкриття характерів через діалог та ін.).

Дослідниця А. Івашук звертає увагу на те, що останнім часом в Україні поширилася тенденція до констатації окремого факту у вигляді газетної, журнальної чи Інтернет-колонки. «Колумністи, автори колонок, навівши на початку колонки один-єдиний інформаційний факт і подавши його у форматі стислої замітки, коментують його в подальшому тексті» [5]. У цьому випадку журналісти нерідко вдаються до використання згаданих вище прийомів «НЖ». Отже, основою матеріалу залишається факт як основний постулат «новожурналістського» тексту, що водночас вдало доповнюється іншими характеристиками цього жанру. Такий симбіоз «певною мірою сприяє емоційному засвоєнню матеріалу» [5], а також дозволяє читачеві відчувати себе причетним до події, що описується.

Серед українських «новожурналістських» публікацій звертають на себе увагу тексти Артема Чапая у жанрі подорожніх історій, які спершу з'являлись у його блозі, а згодом були опубліковані як повноцінні книги. Це «Авантюра, або практичні реалії мандрів по-бідняцьки: Еротико-політичний документальний калейдоскоп (2008)» і «Подорож із Мамайотою в пошуках України» (2011). Остання побачила світ у видавництві Нора-Друк (серія «Мандри»). Також у цій серії вийшли книги іншого українського автора Максима Кідрука: «Мексиканські хроніки» (2009), «Подорож на Пуп Землі» (у 2 томах; 2010), «Любов і піраньї» (2011). До речі, багато статей згаданого автора у жанрі «НЖ» публікуються у суспільно-політичному журналі «Український тижень» (рубрика «Подорожі») та українському туристичному журналі «MANDRY».

Більшою чи меншою мірою «новожурналістськими» можна вважати також: «Let my People Go: 15 текстів про українську революцію» Оксани Забужко (2005), «Вирвані сторінки з автобіографії» Марії Матіос (2010), «Апокрифи» Клари Гудзик (2005), «Мандрівки без сенсу й моралі» Ірен Роздобудько (2011), «Лексикон інтимних міст» Юрія Андруховича (2011) та ін.

Розглянемо окремі з названих книг на предмет наявності «новожурналістських» рис детальніше.

У «Подорожі на Пуп Землі» Максим Кідрук дотримується чотирьох основних прийомів «НЖ». Розповідь ведеться від імені автора, який вирушає у мандрівку разом із чехом Яном. Письменник уникає довгих історичних екскурсів, а коли і вдається до опису певних фактів чи легенд, то подає їх компактно, жваво, без надмірної затримки уваги читачів саме на цих моментах. Зокрема, це стосується оповіді про острів Пасхи, спосіб життя мешканців, їхню мову, їжу, рослинний і тваринний світ. Максим Кідрук часто доповнює текст уривками про це місто з численних довідників і поглядами різних науковців (наприклад, щодо пересування кам'яних статуй моаї — Вільм Малой: теорія; Павел Павел: теорія; Чарльз Лав: теорія; Джоан Ван Тілбург: теорія). Наприкінці книги автор підтверджує свої слова списком використаної літератури.

У тексті мандрівник широко використовує звуконаслідування і сленг: «заїхали до якогось вуйка в двір»; «з-за пагорба вигулькне якась допитлива чілійська морда й питає: “О, чуваки, а що ви тут робите?”»;

чеберяти; перевіряти на зуб; у-у-у, чувак, вставай, підйо-о-о-м, ти, блін, невгомний гоблін!; Ма-а-аксе! я...е-е-е...ну я думав, може... кхе-кхе; кахи-кахи; а-а-а; ух; ш-ш-ш; буль-буль; ш-ш-ших; фонта-а-а-а!.. А-а-а!; пф-ф-ф. Правдиву передачу діалогів і слів героїв спостерігаємо, наприклад, тут:

— Що таке, друже? Я тебе не розумію!

— Гля...нокль...на о...ро..., — кричав мій напарник, однак вітер підхоплював його слова і відносив до центру кратера.

— Що?! Не чую!

— Глянь у...нокль! Там хто...є! На озе...і! — щосили горлав Ян» [8, 132].

Або: «Чьортава птіца-пралетарій! Гнусние бунтавшікі, унічтожать такую цивілізацію! Тут еті, как їх?...Всьо, я ухожу, мнє здєсь больше неінтересно!» [8, 157] чи «Максе...ф-фуф...ми зап...ми запізнимось на літак! — хекав мені в потилицю Ян» [8, 196].

М. Кідрук дотримується деталізації статусу протягом усього твору, оскільки ретельний опис місцевості, зовнішності людей та пейзажів першочерговий для жанру подорожніх історій. До прикладу, про працівника автобусної компанії автор говорить так: «Великі й круглі матові очі, схожі на дві перестиглі вишні, смагляве вольове лице, прямокутне підборіддя і затягнуте в тугий хвіст чорне, наче нафта, волосся. Все це ялось не дуже пасувало до ретельно випрасуваної лимонної сорочки та ядучо синьої краватки, акуратно підтягнутої під самий комір» [8, 7].

Інший текст М. Кідрука, «Мексиканські хроніки», уже з першої сторінки налаштовує читача на достовірність описаного. «Усі події та люди не є вигаданими. Я навіть не змінював імен» [7, 8], — зазначає автор. І продовжує: «уся ця історія зав'язалася в реальності» [7, 13]. Окрім того, більшість своїх історій мандрівник підкріплює світлинами з місць, описаних у творі. Зокрема, фото випадкової зустрічі в аеропорту групою «In Flames» та тренером Володимира Кличка Емануелем Стюартом.

Також широко використовується звуконаслідування і сленг: «Один за одним в макітру прилітали кривулясті звороти, пістряві, наче папуги у джунглях» [7, 13]; «роздовбало на друзки» [7, 14]; «напухле нюхало» [7, 197]; «Не, ну ти мусиш мати машину!.. Ти шо, не мужик? Мудак якийсь, чесне слово! І цейво, тіки іномарку!» [7, 22]; «Є-е-е! е-е-е! —

заволав я на всю станцію. — Є-е-єсть контакт!» [7, 47]; «Я зроби-и-ив це! Я їду у Мексику-у-у!» [7, 62]; «О, так. Є такий! Хіхі! З...з Ука... Укаранії!» [7, 96]. «Пріффет! Пока! Да-а-а, карашо! — радо галдикав мексиканець» [7, 154]. «Ой-ой-ой! Аха-ха-ха! Тримайте мене! — огузкуватий техасець реготав так, що ледь не вивалився з машини. — Ну що, ви бачили? Я ж вам казав! Ха-ха-ха!» [7, 172].

Дотримання фактологічної точності виявляється навіть у дрібницях: «Отже, розсілись ми на лаві в такому порядку: скраю біля проходу батько Енріке, ліворуч від нього сам хлопчина, потім у самому центрі я, за мною Пітер, і нарешті — Марія. Кен та Рейчел, позаяк вони пройшли на фестиваль раніше від нашого тріо, сиділи на іншій лаві двома рядами ближче до майданчика» [7, 189]. Деталізація статусу підтверджує присутність автора на місці події і забезпечує йому абсолютну довіру з боку читачів.

Якщо в Україні зацікавленість «новим журналізмом» тільки починає зростати, то серед інших центрально-європейських країн, до прикладу в Польщі, він уже здобув чималу популярність. Як зазначає Л. Белей, першими польськими репортажистами вважають «нобелістів» Генрика Сенкевича та Владислава Реймонта, а першим репортажем — «Паломництво до Ясної Гури» Реймонта (1895) [1], тобто далеко до появи американського «НЖ» у 60–70-х роках ХХ століття.

У Польщі «новий журналізм» називається літературою факту. «Про популярність цього жанру свідчать численні переклади польською закордонних репортажистів, заснування Інституту репортажу та Школи репортажу, а також щорічне вручення кількох премій спеціально для авторів цього жанру на межі журналістики та красного письменства» [1]. «Цезарем репортажу» тут по-праву вважають Ришарда Капусцінського (1932–2007). «Головними ж у його роботі завжди були люди — ті, з якими він зустрічався і які пізніше ставали його героями. На основі багатогодинних розмов із ними він і писав свої репортажі» [13]. У збірці інтерв'ю «Автопортрет репортера» (2011) Капусцінський так характеризує свої журналістські мандри: «репортерська подорож вимагає важкої праці та великої теоретичної підготовки. Здобуття знання про територію, на яку їдеш... Мусимо все побачити, запам'ятати, почути, зафіксувати настрій, ситуацію, атмосферу» [6, 11]. Ці слова щонайточніше передають творчу манеру письма Тома Вулфа і його послідовників.

Останніми роками у нашому літературно-журналістському середовищі помітне велике зацікавлення польськими «НЖ»-текстами. Так, в українському перекладі побачило світ чимало зразків польського «нового журналізму»: Павел Смоленський «Похорон різуна» (2006), Войцех Тохман «Ти наче камінь їла» (2009) — обоє в серії «Класика світового репортажу» видавництва «Наш час»; Маріуш Щигел «Зроби собі рай» і «Готтленд», Яцек Гуго-Бадер «Біла гарячка» (2012) та ін.

Цим та іншим польським «НЖ»-текстам властиве дотримання основних прийомів жанру:

1) кінематографізм, за якого матеріал будується сцена-за-сценою, що швидко змінюють одна одну;

Наприклад, у книзі Маріуша Щигела «Зроби собі рай», присвяченій сучасній Чехії, маємо багато ракурсів, які стосуються історії, культури, церкви, світогляду чехів і регулярно змінюються. Також тут є чимало приміток, посилань на конкретні факти, джерела, статті, соціологічні опитування тощо. Автор постійно перескакує з думки на думку. Його історії подекуди пов'язані між собою, іноді — зовсім віддалені. До свого тексту Щигел також додає листи, які отримує від різних людей. Завдяки майстерній сюжетній композиції у читача виникає враження, ніби він переглядає кінофільм про Чехію.

У репортажі Войцеха Тохмана «Ти наче камінь їла» авторська розповідь часто «переривається» прямою мовою персонажів. Іноді незрозуміло, від чийого імені йдеться про ті чи інші події.

У іншій книзі М. Щигела, «Готтленд», названій автором документальною прозою, перша частина взагалі розбита на конкретні факти: вказано рік та ідею історії. Наприклад, «29 серпня 1922 року: Дешевше», «Рік по тому, 1895: Принцип», «Повернімося до травня 1935 року: Монополія», «Через півгодини: Шеф». Інтерв'ю тут подаються у формі репортажу. Речення лаконічні. Автор наводить багато цитат з преси, без розлогих пояснень зі свого боку.

2) правдива передача діалогу;

У репортажі Войцеха Тохмана «Ти наче камінь їла» активно репрезентовані «голоси» героїв: «Жінки питають: пряма мова, І відповідають: пряма мова, Вони кажуть: пряма мова, Жінка хапаються за голову: пряма мова» [12, 44–45]. У книзі Павела Смоленського «Похорон різуна»: «Потім двадцяттеро п'яних чоловіків, зрілих отців сімейств і молокососів, крикнули священнику: “Ми спалимо ці ваші

гайдамацькі каплиці!» [10, 36]; валандався по селах [10, 48]; «З бабою і дитиною в бидлячому вагоні не можна» [10, 52]; «Ти, гівнюче, п'ятсот злотих штрафу» [10, 53] тощо.

3) ракурс третьої особи;

У «Зроби собі рай» М. Щигела журналіст, читаючи книгу, передає думки відомих людей про різні знаки і забобони, швидко переключається увага з однієї особи на іншу.

4) деталізація статусу;

Властива всім згаданим текстам. Детальний опис приміщення знаходимо у «Похороні різуну» П. Смоленського. Зокрема, автор згадує навіть те, що лежало на столах: «футболки до з'їзду, диски й касети з музичним фольклором довоєнного Львова та журнали» [10, 12]. А також: «Тадеуш Патер (худорлявий, приземкуватий, він мало не губився за мікрофоном) [10, 12]; Ян Скальський (темний костюм, з тростиною, ледь накульгує, голос ще сильніший) [10, 14]; Ромуальд Вернік, кресів'янин із Лондона (елегантний костюм із вишуканим метеликом) [10, 15]; Анатоль Францішек Сулік з Ковеля на Волині (вусань, витертий костюм, волосся пострижене «під горщик») [10, 17].

В. Тохман «Ти наче камінь їла»: «Прийшла доктор Ева Кльоновські — у важких чоботах, коротких джинсах, легкій сорочці та солом'яному брилі. Прийшла також і Ясна Плоськіч (тридцять дев'ять років). Вона сидить із Санею Мулач за високим столиком. Саня — голова мостарського відділення Боснійської комісії у справі пошуку загиблих. Ясна — її заступниця. Вони впевнено розмовляють про те, куди ми зараз поїдемо і що нас там чекатиме» [12, 50].

Окрім того, у цих творах часто використовується звуконаслідування (ах, ох, ш-ш-ш, фу); велика кількість розділових знаків (... !!!) тощо. А головне — репортажист тут спирається виключно на факти. Він детально розписує, звідки взяв ті чи інші цитати, цифри, дані, подані в книзі. Виокремлені особливості притаманні всім «НЖ»-текстам.

Отже, останніми роками як в українському, так і польському медіа-дискурсі, зросла увага до репортажів «новожурналістського» жанру. Часто несвідомо, наслідуючи американську традицію або ж розвиваючись паралельно і самостійно, риси «НЖ», як бачимо, впевнено окупували вітчизняний та польський медійний простір. В Україні дедалі частіше їх можна виявити в Інтернет-ЗМІ та блогосфері. Так, особливою популярністю користуються подорожні історії, які є вдалими ре-

презентантами традицій «нового журналізму». Попри зростання уваги українських журналістикознавців до цього жанру, вичерпний огляд проблеми залишається відкритим. Тому «новий журналізм» в українському медіадискурсі ще потребує докладніших наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Белей Л.* Факти польської «літератури факту» [Електронний ресурс] / Лесь Белей. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/04/09/fakty-polskoji-literatury-faktu/>
2. *Галлер М.* Репортаж: навч. посіб. / Міхаель Галлер ; [пер. з нім. В. Климченко, В. Олійник ; за заг. ред. В. Ф. Іванова]. — К. : Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2011. — 348 с.
3. *Денисова Т. Н.* Історія американської літератури / Тамара Наумівна Денисова / НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. — 487 с.
4. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості : підруч. / Володимир Здоровега. — 2-ге вид., переробл. і доп. — Львів : ПАІС, 2004. — 268 с.
5. *Іващук А. А.* Варіативність та взаємоперехід інформаційних жанрів у сучасній українській пресі: автореф. дис... канд. наук із соц. ком. : спец. 27.00.04 [Електронний ресурс] / А. А. Іващук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. — К., 2009. — 17 с. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09iaasup.zip>
6. *Капусцінський Р.* Автопортрет репортера / Ришард Капусцінський. — К. : Темпора, 2011. — 134 с.
7. *Кідрук М.* Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії / Максим Кідрук. — К. : Нора-Друк, 2009. — 304 с.
8. *Кідрук М.* Подорож на Пуп Землі / Максим Кідрук. — Т. 2 : Мандри. — К. : Нора-Друк, 2010. — 224 с.
9. *Прокопенко І.* Загальна характеристика інформаційних жанрів у жанровій системі [Електронний ресурс] / Іван Прокопенко. — Режим доступу: <http://volonter.net/articles/monografia.doc>
10. *Смоленський П.* Похорон різна / Павел Смоленський ; [пер. з пол. А. Бондар]. — К. : Наш час, 2006. — 152 с.
11. *Титаренко М.* Американський новий журналізм: Terra In/cognita [Електронний ресурс] / Марія Титаренко. — Режим доступу : <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/amerykanskyu-novyuzhurnalizm-terra-incognita.html>
12. *Тохман В.* Ти наче камінь їла / Войцех Тохман; [пер. з пол. А. Бондар]. — К. : Наш час, 2009. — 103 с.

13. *Шеремет О.* Ришард Капусцінський і його «література пішки» [Електронний ресурс] / Олена Шеремет. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/03/21/ryshard-kapuscinskyj-i-joho-literatura-pishky/>
14. *Щигел М.* Готленд: документальна проза / Маріуш Щигел. — К. : Грані-Т, 2010. — 240 с.
15. *Щигел М.* Зроби собі рай / Маріуш Щигел. — К. : Темпора, 2011. — 324 с.